

ОКУПАЦИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПРВИ ПЛАНОВИ ЗА УСТАНАК

Ја сам се у вријеме окупирања Југославије налазио с друговима у Загребу, гдје смо гледали улазак Нијемаца, усташку хајку на родољубе и друго. Све смо видјели, разумије се и врло брз пораз југословенске војске. Али баш због тога што нам је послје доласка Нијемаца и усташа у Загреб постало немогућно да останемо ту и да одатле руководи-мо даљим акцијама наше Партије у борби против окупатора, преселили смо се у Београд иако је он био страховито пострадао и порушен. Тамо смо тада имали више могућности, јер је он био привремено ослабљен, кажем привремено због тога што није било неке власти. Југословенска влада била је побјегла, а окупатор још није имао организовану домаћу квислиншку власт која би могла вршити службу жандарма против оних који су се борили против окупатора.

Почетком маја преселили смо се у Београд. Један дио другова, Раде Кончар и други, остали су у Загребу, а ми смо почели одмах да вршимо припреме. Ја сам се повезао, управо повезали су ме тада са др Иваном Рибаром и још неким људима из такозваног опозиционог блока (самосталним демократима и другим), да бисмо видјели како они гледају на борбу против окупатора. Они су се сложили са нашим гледањем на читаву ситуацију. За нас је и из формалних разлога било врло важно да не иступамо сами као комунисти, него да одмах у почетку прикупимо и што више некомуниста, то јест напредних демократских елемената, пошто смо били свјесни да ће борбу почети заправо онај најбољи дио, комунисти, који су на то били спремни. Али у једној даљој перспективи ми смо водили рачуна о томе да терет борбе не могу сносити само комунисти, већ да га морамо пренијети на што шире народне масе. Ми смо у Београду раздијелили тада проглас, без обзира на то што ниједна комунистичка партија на свијету није била преконачила своје обавезе према Совјетском Савезу који је у то вријеме још имао са Нијемцима уговор о ненападању и пријатељству. Издавање тога прогласа било је заправо, у извјесном смислу, против линије коју је имала Коминтерна под руководством Стаљина. Но ми смо одмах, од почетка,

још 1938. године, у вријеме окупације Аустрије, први заузели став у погледу борбе против фашизма, први смо упозорили на даљу експанзију фашистичких сила, на даљу агресију, и први смо у Коминтерни тражили да се све снаге концентришу и за идуће борбе које ће неминовно доћи. Што није ни једна партија у Европи, па ни у свијету, дигла свој глас у оно вријеме када смо ми то учинили, било је због оне круте подређености свих тих партија Коминтерни. Оне нису ништа учиниле прије него што би оданде била дата директива. А совјетски руководиоци су се опет чували да ништа учине што би могло да раздражи Нијемце, јер су још увијек вјеровали да је немогуће да ће их Нијемци напасти после свега што су се с њима договорили. Ја то врло добро знам, јер сам се неколико дана прије, не сјећам се датума, био састао у Београду с једним совјетским савјетником, то јест с војним аташеом, коме сам рекао да мислим да трупе које сада крећу натраг из Србије према мађарској граници, иду на Совјетски Савез. Он је рекао да му је то тешко вјеровати. Они нису вјеровали скоро четрнаест дана прије напада да ће их Нијемци напасти! Можда су мислили да је то само стратешки потез за осигурање.

Проглас који смо ми тада издали био је у складу са линијом наше Партије да апсолутно дамо отпор окупатору па ма како он био јак, да се не дамо поробити, да не дамо да се наша земља мирно пороби.

С одлуком ЦК КПЈ од априла 1941. ми смо упознали Москву. Москва је на то гледала с доста неповјерења, јер није вјеровала у нашу снагу, јер није вјеровала да наша Комунистичка партија има неки нарочити утицај у народу. Вјеровала је да тај наш проглас неће много нашкодити њиховим односима, премда су се Нијемци, изгледа, жалили Москви због непокорности Југословена. Они су цитирали једно мјесто из нашег прогласа... не знам да ли из тог или једног другог. Москва није на то реаговала...

И четвртог јула ми смо претресали ситуацију. Али, још нису биле извршене све припреме. Ми смо, као што сам рекао, још водили неке разговоре с бившом опозиционом групом Рибара о заједничким акцијама. Ми комунисти нисмо мислили да сами предузмемо неки авантуристички подухват, јер би за неколико мјесеци могао да спласне и само би донио народу штету. Наша је линија била одмах од почетка стварати ма и полако, али сигурно, базу за један дуготрајан отпор против окупатора. Морам да кажем да се ми нисмо заносили илузијама као многи у Југославији који су мислили да ће напад Нијемаца на Совјетски Савез скрахирати за мјесец дана, да ће њих Руси сломити. Ми се тим илузија-

ма нисмо заносили. А касније, ујесен, већ смо видјели да ће то бити дуготрајна борба... Тако смо се ми већ у почетку оријентисали на једну дуготрајну борбу с окупаторима.

Послије 22. јуна, кад смо донијели проглас, и послје још једне сједнице Централног комитета, ми смо послали неколико другова на разне терене. Отишли су у Шумадију, источну Србију итд. Сјећам се да смо послали Родољуба Чолаковића, Груловића, Црног и још неколико другова... Коча Поповић је отишао у Мачву, у Посавину, да организује партизанске одреде... Једном ријечју, ми смо одмах слали људе ван, да уз помоћ мјесних организација и другова на терену почну организовати диверзантске групе и партизанске одреде...

Срећа је што смо се ми одмах испочетка оријентисали на слање људи ван, супротно ономе што су радили у Француској и у неким другим земљама гдје се сматрало да главна борба треба да се води у граду, а не на периферији. Сељаштво, провинција, била је наша линија. То је био онај елемент који може да носи дуготрајну борбу на својим леђима. Тада је то код нас већ било сазрело и ми смо, на нашу срећу, слали наше људе ван, а то нам је послје омогућило онај брзи пораст партизанских одреда — и то да гдје није било политички довољно изграђених људи увијек додамо оне који су дошли из градова и људе који су имали идеолошку припрему, који су већ били прекаљени борци итд.

Наша линија била је да у градовима, додуше, водимо борбу, али да то, уколико је могуће, буде диверзантска борба. А кад смо видјели како се Нијемци драконски разрачунавају с људима, ми смо мислили да то треба да има другостепени карактер, јер је дотада, до нашег одласка, борба у Београду била страховито неједнака. Омладинци су правили чуда од херојства, али су најчешће и страдали. Нама је било жао да људи гину. Мислили смо да је то довољно као протест, као демонстрација против окупатора, а да борби треба прићи много ефикаснијим методама, тако да будемо мање-више равноправни. Јер ако он има митраљез а ја пушку, ипак је то извјесна равноправност. Зато смо ми главно тежиште већ онда усмјеравали ван. С тим диверзијама по градовима не бисмо много далеко отишли... Диверзије су нам биле много важније на жељезницама, на важним индустријским објектима које су они могли користити итд. Али ипак, херојска борба омладинаца у Београду невјероватно је подигла морал и у провинцији. Народ у провинцији био је, такорећи, о свему обавјештаван. Убијања родољуба у Београду, или извлачења ван, имала су одјека у читавој Србији... И онај бијес огорчења људи против звјерстава која је окупатор чинио растао је...

...

Ми смо ријешили у кући иза Вождовца да сви пређемо на слободну територију. Дотле смо руководили из Београда, гдје су редовно долазили извјештаји извана. Ранковића смо тада већ били ослободили... Он је радио опет под строгим илегалним околностима, преко другова који су били у Београду. Они су добијали извјештаје и слали их мени, а ја сам у Ненадовићевој кући први пут почео издавати билтене Врховног штаба.

Имао сам све карте-специјалке из читаве Србије и студирао сам гдје ћемо усмјерити нашу основну офанзиву. Разгледајући конфигурацију терена Србије, видио сам да је за нас најповољнији правац западна Србија, за оријентацију наших борбених снага, за организацију наших партизанских одреда и стварање извјесне слободне територије. Додуше, ми испочетка нисмо вјеровали да ћемо тако брзо створити тако велику слободну територију. Ја сам тај правац нашао прво зато што је то брдски терен и шума, а друго, што је ту борбен елемент и што је било познато да су у том крају људи који су сваком окупатору дали јак отпор. У Београду смо издали пар билтена Врховног штаба који се састојао од нас неколико. Иначе, ја сам у вили Ненадовића био сам, без сваког апарата и без свега.

Али тај листић, Билтен Врховног штаба, рађен на врло малом формату, невјероватно брзо је стекао популарност, јер су људи видјели да наша борба у Југославији има од почетка организован карактер и тенденције једне централно дириговане акције, једног организма који се већ ствара. Додуше, нико није знао и нико није ни мислио да ми ту имамо и генералштабне официре и друго... Али, ми смо већ од самог почетка тако постављали организацију да она може све даље да се развија.¹

---

¹ Тито, *Говори и чланци*, књига VIII, стр. 143—147, издање Напријед Загреб, 1959.

OCCUPATION DE LA YUGOSLAVIE ET PREMIERS PROJETS D'INSURRECTION

Au moment de l'occupation de la Yougoslavie je me suis trouvé avec les camarades à Zagreb où nous avons vu l'entrée des Allemands, la battue des oustachis contre les patriotes, etc. Nous avons vu tout et, bien entendu, la défaite très rapide de l'armée yougoslave. Et justement parce qu'après l'arrivée des Allemands et des oustachis à Zagreb il nous était impossible d'y rester et de diriger désormais de là les actions de notre Parti dans le cadre de la lutte contre l'occupant, nous sommes passés à Belgrade bien qu'il ait beaucoup souffert et été démoli. Nous avions là pour le moment de meilleures possibilités, car il était provisoirement affaibli, je dis provisoirement car il n'y avait pas d'autorité. Le gouvernement yougoslave s'est enfui et l'occupant n'avait pas encore organisé les autorités « quisling » pouvant exercer les fonctions policières contre ceux qui luttèrent contre l'occupant.

Au début de mai nous sommes passés à Belgrade. Un certain nombre de camarades, Rade Končar et autres, sont restés à Zagreb, et nous sommes passés immédiatement aux préparatifs. Je me suis mis en contact, c'est-à-dire on m'a mis en contact avec le dr. Ivan Ribar et avec d'autres personnalités du bloc dit d'opposition (démocrates indépendants et autres) afin de voir quel était leur point de vue sur la lutte contre l'occupant. Ils étaient d'accord avec notre attitude à l'égard de la situation générale. Pour nous, il était important aussi, pour des raisons formelles, de ne pas nous présenter seuls, en tant que communistes, mais de réunir dès le début le plus possible de non-communistes, c'est-à-dire des éléments progressistes démocrates, car nous étions conscients que la lutte serait déclenchée justement par la meilleure fraction, c'est-à-dire par les communistes, qui étaient déjà prêts. Mais nous avons tenu compte du fait que dans la perspective le poids de la lutte ne pourrait être supporté par les communistes seuls, mais aussi reporté sur les larges couches populaires. Nous avons diffusé alors à Belgrade une proclamation sans égard au fait qu'aucun parti communiste du monde n'avait encore enfreint ses obligations envers l'Union Soviétique, qui, à cette époque était encore liée aux Allemands par un traité de non-agression et d'amitié. La publication de cette proclamation se trouvait être en quelque sorte contre la ligne suivie par la Komintern dirigée par Stalin. Mais nous avons été dès le début, en 1938 déjà, au moment de l'occupation de l'Autriche, les premiers à définir notre attitude à l'égard de la lutte contre le fascisme et nous avons attiré l'attention les premiers sur l'expansion des puissances fascistes, sur l'agression future et nous étions les premiers à demander au sein de la Komintern que toutes les forces soient concentrées pour les luttes futures qui seront imminentes. Le fait qu'aucun parti de l'Europe dans le monde

même, n'a élevé sa voix à l'époque où nous l'avons fait, était dû à la subordination rigide de tous ces partis à la Komintern. Ils ne faisaient rien sans directives. Les dirigeants soviétiques se gardaient bien de faire quoi que ce soit pouvant irriter les Allemands, croyant toujours qu'il était impossible que les Allemands puissent les attaquer après tout ce qu'il était convenu avec eux. Je le sais très bien, car quelques jours avant, je ne me rappelle pas très bien de la date, j'avais rencontré un conseiller soviétique, c'est-à-dire l'attaché militaire, à qui j'avais déclaré que les troupes de Serbie, se retirant vers la frontière hongroise, étaient dirigées sur l'Union Soviétique. Il m'avait répondu qu'il lui était difficile d'y croire. Quatorze jours avant l'agression, ou presque, il n'y croyaient pas encore! Ils pensaient peut-être qu'il s'agissait seulement d'action stratégique de sécurité.

La proclamation que nous avons publiée à l'époque était dans le cadre de la ligne de notre Parti: opposer une résistance absolue à l'occupant aussi fort qu'il soit, ne pas se laisser subjugué et ne pas laisser le pays réduire tranquillement en esclavage.

Cette décision du Comité Central du Parti communiste de Yougoslavie, du mois d'avril, nous l'avons fait connaître à Moscou. Moscou l'avait accueillie avec un certain scepticisme, ne croyant pas en notre force, car ils ne croyaient pas à l'influence importante de notre parti communiste dans le peuple. Ils croyaient que notre proclamation ne nuirait pas beaucoup à leurs relations, bien que les Allemands se soient, paraît-il, plaints à Moscou de l'insubordination des Yougoslaves. Ils ont cité une partie de notre proclamation... je ne sais plus s'il s'agissait de celle-ci ou d'une autre. Moscou n'y avait pas réagi.

Le 4 juillet nous avons analysé la situation. Mais tous les préparatifs n'étaient pas terminés. Nous avons, comme je l'ai déjà dit, mené des conversations avec l'ancien groupe d'opposition de Ribar au sujet des actions communes. Nous, les communistes, n'avions pas l'intention de nous lancer dans une aventure à la légère, car en quelques mois tout aurait pu se terminer par un échec et nuire donc au peuple. Notre ligne était dès le début de créer, lentement, si c'était nécessaire, mais avec sécurité, une base pour une résistance de longue haleine contre l'occupant. Je dois dire que nous ne nous bercions pas d'illusions, comme tant d'autres en Yougoslavie, qui croyaient que l'attaque des Allemands contre l'Union Soviétique subirait un échec certain dans un mois, que les Russes les briseraient. Nous ne nourrissions pas de ces illusions-là. Mais plus tard, en automne, nous avons déjà vu que ce serait une longue lutte... Dès le début, nous nous sommes orientés vers une longue lutte contre les occupants.

Après la publication de notre proclamation, le 22 juin, et après une réunion du Comité Central, nous avons envoyé plusieurs camarades dans des régions différentes. Ils se sont rendus en Sumadija, en Serbie de l'Est, etc. Je me rappelle que nous avons envoyé Rodoljub Čolaković, Grulović, Crni et encore quelques autres camarades... Koča Popović était parti à Mačva, dans la vallée de la Save pour organiser des détachements de partisans... En un mot, nous avons immédiatement envoyé nos hommes dehors, afin de procéder, avec assistance des

organisations locales et des camarades sur place, à l'organisation de groupes de diversion et de détachement de partisans...

Heureusement que nous avons décidé dès le début d'envoyer nos hommes à la campagne, contrairement à ce qu'on faisait en France et dans d'autres pays où l'on considérait que les combats principaux devaient être menés en ville et non dehors. Le paysannat et la province étaient notre objectif. C'était l'élément qui pouvait porter une lutte de longue durée sur ses épaules. Cette idée avait déjà mûri chez nous et nous avons, heureusement, dépêché nos hommes dehors, ce qui a permis plus tard cette croissance rapide des détachements de partisans. Là où nous manquions d'hommes politiquement formés nous pouvions toujours compléter par ceux venant des villes, hommes qui avaient une formation idéologique et qui étaient des combattants trempés.

Il est vrai que notre idée était de mener une lutte dans les villes, mais une lutte, autant que possible, de diversion. Mais dès que nous nous sommes aperçus que les Allemands usaient des mesures draconiennes contre nos citoyens, nous avons pensé que cette lutte dans les villes devait passer au second plan, car jusqu'à alors, jusqu'à notre départ, la lutte à Belgrade était bien inégale. Les jeunes faisaient des miracles d'héroïsme, mais, le plus souvent ils y périssaient. Nous regrettions que nos gens tombaient. Nous pensions qu'il était suffisant de protester, de manifester contre l'occupant, mais que cette lutte devait être entreprise avec des méthodes beaucoup plus efficaces, pour que les forces deviennent plus ou moins égales. Car, s'il a une mitrailleuse et moi un fusil, c'est déjà une certaine égalité. C'est pourquoi nous cherchions dès cette époque à placer notre centre de gravité dans les campagnes. Avec des diversions dans les villes nous ne serions pas allés très loin. Les diversions étaient beaucoup plus importantes pour nous contre les lignes de chemins de fer, contre les ouvrages industriels importants dont ils pouvaient se servir, etc. Pourtant, cette lutte héroïque des jeunes à Belgrade avait énormément relevé le moral en province. La population en province était pour ainsi dire informée de tout. Les assassinats des patriotes à Belgrade, ou les sorties dehors, avaient leurs échos dans toute la Serbie. La fureur indignée des hommes contre les cruautés de l'occupant montait toujours...

Dans une maison située à Voždovac, nous avons décidé de passer tous sur le territoire libéré. Jusqu'à alors nous dirigeons les actions de Belgrade, où parvenaient tous les rapports de dehors. Nous avons déjà libéré Ranković... Il avait travaillé dans des conditions très difficiles de clandestinité, par l'intermédiaire des camarades qui se trouvaient à Belgrade. Ils recevaient des rapports et me les envoyaient dans la maison de Nenadović, et moi j'ai commencé, pour la première fois à éditer les bulletins de l'Etat-major.

J'avais toutes les cartes géographiques spéciales de la Serbie toute entière et j'étudiais dans quelle direction nous allions diriger notre offensive principale. En analysant la configuration des terrains, j'ai vu que la direction la plus favorable pour nous était celle de la Serbie occidentale, aussi bien pour l'orientation de nos forces de combats et l'organisation de nos détachements de partisans que pour la création d'un certain territoire libre. Il est vrai, au début nous ne croyions pas pouvoir créer si rapidement un territoire libre aussi grand. J'avais trouvé

cette direction premièrement, parce qu'il s'agissait de région montagneuse et boisée, et deuxièmement, parce que la population y représentait un élément combattant, il était connu que les hommes de cette région avaient résisté farouchement à tous les occupants. Nous avons édité quelques numéros de bulletins de l'Etat-major, composé de quelques uns d'entre nous. D'ailleurs, dans la villa de Nenadović j'étais tout seul, sans aucun appareil et démuné de tout.

Mais cette petite feuille, bulletin de l'Etat-major, publié sur tout petit format, a très vite acquis une grande popularité, car les gens se rendaient compte que notre lutte en Yougoslavie avait dès le début un caractère organisé et les tendances d'une action dirigée d'un centre, le caractère d'une organisme déjà en création. Il est vrai tout le monde ignorait et ne pouvait se douter que nous avions aussi parmi nous des officiers d'Etat-major, etc. Mais nous avons dès le début établi notre organisation de sorte qu'elle pût se développer de plus en plus.

¹ Tito, *Discours et articles*, tome VIII, pages 143—147, édition Naprijed, Zagreb 1959.

SRETEN STOJANOVIC: Ustanak, relief spomenika u Bosanskom Grahovu, 1952.

SRETEN STOJANOVIC: Insurrection, relief du monument à Bosansko Grahovo, 1952